

A magyarországi földrajztanítás nyomtatott taneszközeinek történeti fejlődése

Szemezgetés közoktatási és szakmódszertani tankönyvekből, atlaszokból a kezdetektől a rendszerváltozásig

összeállította: dr. Makádi Mariann

Ez az összeállítás azzal a céllal készült, hogy bepillantást engedjen a földrajztanítás több évszázados történetébe a tanulók számára készült tankönyveken és atlaszokon, valamint a földrajztanárok számára készült szakmódszertani tankönyveken keresztül. Semmiképpen nem tekinthető történeti igényeket kielégítő összeállításnak, noha kronologikus sorrendben mutatja be a nyomtatott taneszközöket. A válogatás elve kettős volt: részben a széles körben vagy hosszabb időszak alatt használt könyveket mutatja be, részben pedig a szakmódszertani újdonságokat, megoldásokat igyekszik feltárni. Talán ez a mozaik segít azt is megérteni, miért is oly nehéz a hagyományoktól való elszakadás a tankönyvek írásakor és a mindennapi tanítás-tanulás folyamatában.

A közoktatásban használt tankönyvek és tanulói segédanyagok

Comenius Ámos János

Orbis sensualium pictus

A látható világ háromféle nyelven, azaz: Minden derekassab ez világon lévő dolgoknak és ez életben való tselekedeteknek le ábrázolása és Deák, Német és Magyar megnevezése

A kiadás éve: 1669

Az eredetileg latin és német nyelvű tankönyv első kiadásának (1658) magyar nyelvvel való kiegészítése, amely csaknem másfél évszázadon át volt használatban. Benne a tudáselemek egymásra épülnek annak érdekében, hogy a tanulók fokozatosan szerezzenek ismereteket. Az ismerttől az ismeretlen felé, az egyszerűtől a bonyolultabb felé vezeti a gyerekek megismerő tevékenységét. A könyv leírásai és ábranyaga egyaránt a tanulók megfigyelési képességeinek és ismereteinek fejlődését szolgálják. Nem földrajztankönyv, de földrajzi és csillagászati ismeretanyagot is tartalmaz. A szemléltetésen alapuló oktatás első igazi képviselője Magyarországon.

Tomka Szászky János

Introductio in orbis hodierni Geographiam

A kiadás éve: 1748

A jezsuiták gimnáziumában tankönyvként használt terjedelmes, latin nyelvű kézikönyv a földrajztanuláshoz. A földrajz ekkor még nem volt önálló tantárgy, az alapvető természetföldrajzi ismereteket (a kozmográfiát, az óvilág és az újvilág földrajzát) a természetbölcselet és a fizika keretében tanították. A szerző *Bél Mátyás* tanítványa volt, így a történelmi irányzat képviselőjeként tankönyvének szemlélete is ilyen. Az általánostól a különös felé halad. Tényleírásra törekszik, a tények között nem teremt logikai kapcsolatokat. A térbeliség és az időbeliség a rendező elve. Könyve lexikális ismeretek halmaza, olyan, mint egy katalógus. A tanítás során ajánlja a térkép használatát és a képzeletbeli utazás módszerét. Könyve átfogja az akkori teljes földrajzi ismeretanyagot, a természetföldrajzi témák után Magyarország leírását adja, majd 800 oldalon át mutatja be a földrészek valamennyi országát.

Losontzi Hányoki István

Kis Tükör, mely Magyar és Erdély országot, azoknak földével, polgári állapotjával és megbővített históriájával gyenge elmékhez alkalmaztatott módon a nemes tanulóknak summásonn de világosan előadja és kimutatja

A kiadás éve: 1770 (1824)

Eredetileg is magyar nyelven írott tankönyv, amit több nemzedéken át (csaknem 80 évig!) használtak széles körben az oktatásban. Sikerességének az volt az oka, hogy szerzője a tanulók életkori sajátosságaihoz jó pedagógiai érzéssel alkalmazkodott a könnyen érthető nyelvezettel. A könyv első kiadásai még csak Magyarországgal és a magyar nemzettel foglalkoztak a korban általánosan alkalmazott kérdés-felelet módszerre épülő tényismertetés módszerével. A későbbi kiadásokban Erdélyország leírásával bővítették, amely sorra veszi az erdélyi magyar vármegyéket. A tankönyv pedagógiatörténeti érdekessége, hogy verselő stílust alkalmaz.

Horváth János

Physica Generalis quam in usum auditorum philosophiae conscripsit

A kiadás éve: 1770

Latin nyelvű, elsősorban fizikai ismereteket feldolgozó tankönyv, ami több ponton érinti a természetföldrajz témaköreit is. A könyv mellékleteként megjelent magyarázó ábrák az égitestek helyzetét szemléltetik.

Bél Mátyás (átdolgozta Tomka Szászky János)

Compendium Hungariae geographicum ad exemplar notitiae Hungariae novae historico-geographicae

A kiadás éve: 1777

Latin nyelvű tankönyv, aminek első kiadása 1753-ban volt, de – jobb híján – még a Ratio Educationis megjelenése után is kiadták és használták. Tulajdonképpen tény- és adatfelsorolás hazánkról.

Losontzi Hányoki István

Hármas Kis Tükör,

melly a Szent Historiat, Magyar Országot, Erdély Országot, annak földével, polgári-állapotjával, és históriájával gyenge elmékhez alkalmaztatott módon a nemes tanulóknak summásonn de világosan előadja és ki-mutatja

A kiadás éve: 1786

Losontzi „Kis Tükör” című könyvének a magyar történelemmel bővített kiadása. A könyvben sokkal terjedelmesebb és színvonalasabb a történelmi ismertetés, mint a földrajzi. Az első fejezet a bibliai történetet dolgozza fel kérdés-felelet formában. A második fejezet Magyarország általános földrajzi bemutatását kérdés-felelet módszerrel oldja meg, a harmadik fejezet pedig közlő módon ír Erdélyről. A részletes ismertetés során a tudnivalókat négy soros versszakokba szedi, de kiegészíti azokat rövid prózai szöveggel, elsősorban a nevezetességek felsorolásával.

Raff György Geografiája

a gyengébbek elméjéhez alkalmaztatott, és magyarul ki-adattatott

A kiadás éve: 1791

Magyar nyelvű tankönyv, kifejezetten kisgyerekek számára készült. Kis terjedelmét elsősorban annak köszönheti, hogy csak Európával foglalkozik, és röviden (már csaknem kivonatoltan) megfogalmazott leírásokat tartalmaz.

Várad Baranyi László

Rövid magyar geographia

A kiadás éve: 1796

Nehezen tanulható stílusú, magyar nyelvű tankönyv. Leírásai nem a földrajzi logikát követik. Sokkal inkább egyszerű képzetekhez köti az alaktani és helyre vonatkozó leírásait (ehhez gyakran hasonlatokat használ). Bár Európával, sőt említés szinten a földrészekkel is foglalkozik, alapvetően hazánk földjét írja le. Benne kevés a valóban földrajzi ismeret. A vármegyék elhelyezkedésének rövid leírása után a lakosság, a települések, a kultúrtörténeti emlékek, a főispánok és viceispánok felsorolását adja.

Kiss Lajos

Földrajzi tanítás

a' tanulo ifjúság számára sok kérdésekkel és feladatokkal, szó- 's írásbeli megfejtése

A kiadás éve: 1842

Régies magyar nyelvezettel írt tankönyv, tulajdonképpen szigorúan pontokba szedett leírásokat tartalmaz. Csillagászati földrajzzal, leíró természeti földrajzzal, valamint, ahogy a szerző mondja: „a polgári földrajz előiskolájával” foglalkozik. Módszertani szempontból figyelemre méltó, hogy a tényközlés mellett feladatok és kérdések sokasága segíti a tanulást. A feladatok között sok igen jó, elgondolkodtató és problémafelvető is van, ami abban a korban nem volt jellemző a tankönyvekre.

Edvi Illés Pál

**Első oktatásra szolgáló Kézikönyv, vagyis a' legszükségesebb tanok' összessége
vallási különbség nélkül minden néptanító' és tanulók' számára készült**

A kiadás éve: 1844

Tulajdonképpen nem is tankönyv, hanem pontokba szedett kérdés-feleletár. A könyvben egy fametszetű részletterkép, valamint egy színes és igényes kivitelű Magyarország vármegyéit bemutató térkép is van.

Fényes Elek

Magyarország leírása

A kiadás éve: 1847

A könyv az államisme-irodalom egy késői képviselője, amiben a történeti és statisztikai elemek mellett már a földrajziak is hangsúlyosak. Nem tankönyvnek készült, de annak használták. Nem lehetett könnyű tanulni belőle, mert leírásai meglehetősen sok adatot tartalmaztak indokok és magyarázatok nélkül.

Visontay János

Egyetemes földirat a legujabb kutfők nyomán

A kiadás éve: 1862

A népiskolákban használt tankönyv a kontinensek leírását adja. Szakmódszertanilag alig értékelhető munka, még a földirat (tehát a Föld leírása) címnek sem nagyon felel meg, alig több egy topográfiai névjegyzéknél. A legnevezetesebb településeket sorolja fel a hozzájuk tartozó statisztikai adatokkal együtt. Olykor viszont szubjektív értékítéletet is mond egyes dolgokról (pl. városokról, népekről, intézményekről).

Kuttner Sándor

Első oktatás a földrajzban
különös tekintettel a Magyar Birodalomra kérdések- s feleletekben
a népiskolák IV. osztálya számára

A kiadás éve: 1868

Kétnyelvű tankönyv, amelynek a bal oldali lapjain a magyar, a jobb oldalin pedig a német szöveg olvasható. A szinte csak hazánk földrajzával foglalkozó könyv a kérdés-felelet módszerét alkalmazza, tulajdonképpen kérdések és válaszok rendszere. Kérdést intéz az olvasóhoz, majd közvetlenül utána meg is adja rá a választ, majd újabb kérdéssel folytatja... Úgy ölti egymásba a kérdéseket és a válaszokat, mint a kérdve kifejtő beszélgetések során a tanítási órán. Elképzeled, hogyan gondolodnak a tanulók, illetve, hogy a kérdésére hogyan fognak válaszolni.

Bellinger János (fordította Fényes Elek)

Földrajzi vezérfonal két tanfolyamban
algymnasiumok és alreáliskolák számára

A kiadás éve: 1869

A szerző a könyv bevezetőjében állást foglal amellett, hogy a földrajzot (földrajzot) és a történelmet ne együtt tanítsák az iskolákban. Természetföldrajzi (fizikai földrajzi) tankönyve két fejezetet (tanfolyamot) tartalmaz. Első része kozmográfiai és általános természetföldrajzi alapismereteket tartalmaz. A második részben a szárazföldeken néz körül, előbb természeti, majd politikai földrajzi szempontból mutatja be. A térbeli összefüggések megvilágítására és összehasonlításokra törekszik. A könyv szellemisége több szempontból is messze meghaladta a korban megszokottat. A leckéket paragrafusokkal bontja részeire, sok adatot tartalmaznak.

Szauter Antal – Bokor Ferencz (szerkesztette)

Első hármaskönyv
a katolikus néptanodák számára

A kiadás éve: 1871

A hármaskönyv a történeti vonatkozású tárgyak (a földrajz, a történelem, a polgári jogok és kötelességek) együttes, egy tantárgyon belüli tanításához-tanulásához készült. Benne azonban az egyes tárgykörök elkülönülnek egymástól. A földrajzi ismereteket tényközlő módszerrel közvetíti.

Iványi Andor

Földrajz
az elemi népiskolák III–IV. osztályának tanulói használatára

A kiadás éve: 1872

Tényközlő stílusú tankönyv. Jól tükrözik a műfaj stílusjegyeit a Horvátországról, Szlovéniáról, Dalmáciáról és a horvát határvidékről szóló leírások és a Magyar Királyság földrajzi ismertetése.

Hunfalvy János

Kis földleírás
polgári-, reál-, ipar- és felső népiskolák számára

A kiadás éve: 1874

Korábban a legjobb földrajztankönyvnek tartották a nagytekintélyű egyetemi tanár munkáját, ami a Magyar-Osztrák Birodalom, Európa és a földrészek földrajzát tartalmazza. Mai szemmel nézve didaktikailag teljesen feldolgozatlan. Nincsenek benne kérdések, rajzok, térképek. Csupán tényismertetéseket, adathalmazokat tartalmaz (felsorolja a megyék és a városok tömegét), a fogalmakat, jelenségeket ritkán magyarázza, az összefüggésekre nem tér ki.

Ebenspanger János

Földrajz (tájképekben)

a népiskolák III. osztálya, illetőleg III. évfolyama számára

A kiadás éve: 1875

A tankönyv feldolgozásmódja tények ismertetésén alapszik, összefüggő, néha terjengős szövegeket tartalmaz. Ennek ellenére a gyerekek viszonylag könnyen tanulták belőle a földrajzot, mert a szerző a leírásokat költői képekkel színesítette, így a tananyag elképzelhetővé vált számukra. Az alcímben szereplő „tájképekben” kifejezés nem képi illusztrációkra, hanem a szemléletes tájleírásokra utal.

Gáspár Ignác

Első oktatás a földíratban

a népiskolák középosztályai számára

A kiadás éve: 1876

Alapvetően a magyar állam leírását tartalmazza a népiskolák III. és IV. osztályosai számára írt tankönyv, a földrészekkel és a Világegyetemmel csak érintőlegesen foglalkozik. A közelitől a távoli felé haladás módszerét alkalmazza azért, hogy a tanulók könnyebben el tudják képzelni, meg tudják érteni a tananyagot. Először áttekinti az alapfogalmakat, amelyekhez képeket is mellékel (meglehetősen gyenge minőségűek). Majd a leíró földrajzi rész következik, ami nem több mint a tények közlése. A leckék végén kérdések és feladatok segítik a tanulókat frissen szerzett ismereteik elmélyítésében, az összefoglalásban és az önellenőrzésben.

Emericzy Géza

Földrajz

a népiskolák V. osztálybeli növendékei számára

A kiadás éve: 1890

A tankönyv szövege leíró jellegű, adatok és tények sokaságát tartalmazza. A szöveg mellett szemléltető rajzokkal is segíteni kívánja a földrajzi elképzeltetést és ismeretszerzést. Főként látrajzok segítik a földrajzilag helyes képzetek kialakulását az egyes hazai tájakról.

Simonyi Jenő

Földrajz

a polgári fiúiskola II. osztálya számára

A kiadás éve: 1890

A tankönyv ugyan a korban szokásos leíró módszert alkalmazza, de szövege szemléletes, a szerző hasonlatokkal és kis ábrákkal teszi elképzelhetővé mondandóját a tanulók számára. Újszerű, hogy a szöveg között ábrák találhatóak, *Homolka József* szép rajzú és színes térképei segítik az abból való tanulást.

Hunfalvy János – Schneider János

Földrajz

a polgári fiú-iskolák III. osztálya számára

A kiadás éve: 1890

A tankönyv természettudományi alapon áll, de nem jut túl a tényismertetésen. Figyelemre méltó azonban, hogy van a végén egy rövid függelék, ami összehasonlításra alkalmas adatokat, adat-sorokat tartalmaz.

Laky Dániel

Földrajz

a népiskolák számára (Kis Tükör)

A kiadás éve: 1891

A szerző nagyon sok tankönyvet írt, amelyekben főleg *Hunfalvy János* munkáit vette alapul. Így e könyv stílusában is hasonló azokhoz: tények halmaza, a tájak jellemzőinek felsorolásszerű leírása. Valóban megfelel az alcímnek, kis tükör a körülöttünk lévő világról magyarázatok és összefüggések keresése nélkül.

Vargyas Endre

Földrajz

az elemi népiskolák III., IV., V., VI-dik osztályai számára

A kiadás éve: 1893

A tankönyv alapvetően a hagyományos leíró, tényközlő stílusban adja közre a földrajzi ismeretanyagot kevés illusztrációval. Azonban újszerű ábrázolásmód is található benne: a fogalmakat látrajzon helyezi el, így teszi azokat elképzelhetőbbé, valóságosabbá a gyerekek számára.

Bardócz Pál

Földrajzi olvasókönyv kérdés és feladattárral

a Szilágy vármegyei népiskolák III. osztálya számára

A kiadás éve: 1894

A tankönyv a földrajzi alapfogalmak tisztázása után a lakóhely vármegyéjének földrajzát dolgozza fel. Előbb olvasmányszerű leírásokat közöl róla (pl. „Utazás a Szamos völgyén és vidékén”, „Ültessünk fát!”), majd földrajzi jellemzését adja. Később a szomszéd vármegyéken néz körül. Minden részlet után kérdések és feladatok szólnak a tanulóknak. Ezek általában a leckékben lévő tényekre kérdeznek rá. Ritkán gondolkodtatnak, azonban a gyakran a mindennapi életre vonatkoznak.

Sebesztha Károly

Zemepis

a tót elemi iskolák számára

A kiadás éve: 1894

Szlovák nemzetiségi oktatási tankönyv. Magyar nyelven íródott, de minden leckében szótár szedte össze a magyar földrajzi kifejezéseknek megfelelő szlovák szavakat.

Csizmadia Aladár

Földrajz

az osztatlan, valamint a vegyes tannyelvű népiskolák V. és VI. osztálya számára

A kiadás éve: 1897

A tankönyv első része, amely a lakóhely földrajzával foglalkozik, a maga korában szokatlan módszert alkalmaz munkatankönyvszerű stílusban. A tanulói munkát és eredményeinek a tankönyvbe való beírását követően alakul ki a megtanulandó szöveg. A továbbiakban a tankönyv a megyék leírását, pontosabban a velük összefüggő tények felsorolását adja.

Simonyi Jenő

Földrajz

a népiskolák IV. osztálya számára

A kiadás éve: 1897

A könyv induktív módszerrel építi fel a hazánkról szóló tananyagát, a lakóhely megyéjéből indul ki, és onnan halad a távolabbiak felé. Az általános természeti és gazdaság-földrajzi ismeretanyagot a megyék leírásába olvasztja. Szövege többnyire csak tényeket közvetít, csak elvétve magyaráz. Azonban a tájakat elképzelhetővé teszi a tanulók számára azzal, hogy az embert és alkotásait állítja a középpontjukba. Azt nem mutatja be, hogyan alakulnak ki a tájak. Viszont bőven szól a természeti jelenségek gyakorlati értékéről és arról, hogyan alakította át az ember a természetes tájakat (pl. futóhomok megkötése, öntözőcsatornák és szántóföldek létesítése). Rézmetszetek segítik a helyes képzetek kialakulását. Kevés (a korban szokásoshoz képest feltűnően kevés!) a topográfiai név szerepel a könyvben. A tényanyag mennyisége és mélysége is igazodik a gyerekek életkori sajátosságához. Egységes és fokozatosan egymásra épülő fogalomrendszert használ. A minden gyerek számára kötelezően megtanulandó tudnivalókat (a minimumot) kiemeli (félkövér szedéssel jelöli). A tankönyv végén összefoglalásként olyan kérdéseket intéz a gyerekekhez, amelyekre térkép alapján kell válaszolniuk. Színes melléklet tartalmazta *Homolka János* „Magyarország megyei térképe”, valamint „Magyarország hegyei és vizei” című térképeit.

Czirbusz Géza

Földrajz II. (A földségek és a tengerek leírása)

a középiskolák II. és III. osztálya számára

A kiadás éve: 1901

A gimnáziumok és a reáliskolák számára írt tankönyv nagy mennyiségű tananyagot tartalmaz, amely szakmailag alaposan kidolgozott. A tantervi anyagot azonban válogatva kezeli: a formális dolgokkal nem foglalkozik, a különösen fontosnak tartottakat viszont részletesen fejti ki. Igyekszik mindenről újat mondani a gyerekeknek. A földrajzi jelenségeket, folyamatokat nemcsak ismerteti, hanem meg is okolja. A földrajz két fő megközelítésmódjának a felszíni adottságok és a társadalmi élet bemutatását tartja. Így a leckékben kitüntetett helyet kap a felszín kialakulásának és a jellemzők következményeinek tárgyalása. A gazdasági élettel egyenrangú fontosságúnak tartja a népesség bemutatását.

Didaktikai szempontból kiemelendő, hogy gondolt a nem magyar ajkú vagy gyengébb képességű tanulók fejlesztésére is, a nekik szánt szövegeket nagy (normál) betűkkel szedi a tankönyv. Az apróbetűs szöveg feldolgozását a tanárra bízta. A szövegben sok statisztikai adat szerepel, amelyeket nem megtanulás céljából alkalmaz, hanem csupán tájékoztatásul és összehasonlítások végzése miatt. Könyvében sok és nagyon igényes kivitelű rézmetszet szolgálja a valóság-hű földrajzi képzetek kialakulását.

Vaday József

Térképes földrajz

a IV. elemi osztályos tanulók számára

A kiadás éve: 1905

A földrajztanításban évszázadokon át uralkodó topográfiai névanyag központú szemléletet jelképezi ez a könyv is. A földrajzi jelenségek bemutatása helyett megelégszik a települések menetrendből kiemelt felsorolásával. A nevek „bemagolása”, felsorolása előre és visszafelé gyakran kimerítette a földrajzi tudást, olykor még a hozzájuk kötődő tartalom ismeretét sem kívánták meg a gyerekektől.

Baranyai János – Diószeghi Béla – Krasznay István

Földrajz

a székesfővárosi elemei iskolák V. osztálya számára

A kiadás éve: 1907

A tankönyv a hagyományos tankönyvi összefüggő tényismertetés mellett magyarázatokat is alkalmaz. A szöveg mellett a bekezdések vagy szövegtömbök tartalmát rövid, vázlatpontoszerű címek foglalják össze. A megtanulandó szövegrészek, leckék közé olvasmányok ékelődnek, amik valamely szépirodalmi alkotásból valók.

Péter János

Földrajz

kereskedő tanonciskolák számára

A kiadás éve: 1910

A földrajzi ismeretek tanulására egyes szakmák esetében nagy szükség volt, így a tanonciskolák egy részében is találkozhattunk vele. Ez a tankönyv a földrajzi mondandót a célnak megfelelően a kereskedelem szempontjából közelíti meg.

Hézszer Aurél

Földrajz

a felső kereskedelmi iskolák IV. évfolyama számára

A kiadás éve: 1921

A felső kereskedelmi iskolák földrajztanításának az volt a célja, hogy a közgazdasági pályákra készülő tanulók megszerezzék a hazára, az idegen országokra és az egész Földre vonatkozó földrajzi alapismereteket. Ez még mindig elsősorban tényszerű ismereteket jelentett, de *Hézszer* könyvében a leírások mellett az adatok diagramos szemléltetése is jellemző.

Prinz Gyula

Útmutató földrajz (elemi földrajzi fogalmak magyarázata és bevezetés a tájkép szemléletébe, Budapest földrajzi jellemzése)

az elemi népiskolák számára

A kiadás éve: 1925

Az elsősorban egyetemi tanárként ismert *Prinz Gyula* kisiskolásoknak írt tankönyve fokozatosan táguló térrel ismerteti meg tanítványait. A közvetlen környezetből (a házból, a faluból) indulnak ki. Szándékosan írom így, mert mintegy kézen fogja olvasóit, nemcsak leírja, hanem meg is magyarázza nekik a látni- és tudnivalókat. Az iskola térképének megismerése után következik a szülőhellyel kapcsolatos földrajzi ismeretanyag feldolgozása, végül Magyarországon kalauzolja végig a gyerekeket.

Horváth Károly

Földrajz

az osztott elemi népiskolák IV. osztályának használatára

A kiadás éve: 1926

Viszonylag sokáig használták ezt az egyszerű földrajz-könyvet, mert térképvázlatokkal és látrajzokkal tette elképzelhetővé a kisgyerekek számára a tananyagot, így eredményesebbé és érdekesebbé a tanulást.

Karl János – Prochaska Ferenc

A mi hazánk

a polgári fiúiskolák I. osztálya számára

A kiadás éve: 1926

Viszonylag kevés tananyagot tartalmazó tankönyv, amely abból a szempontból emelkedik ki az azidőtájt használt földrajztankönyvek közül, hogy a differenciálás módszerét alkalmazza. A mindenki számára szükséges tananyagot normál betűkkel szedi, ez olykor a lecke kisebb hányada. Apró betűvel szedett részekben a tanulókhöz szól vagy szép leírásokkal teszi képszerűvé a tájakat (szavakkal festés), mellettük tájrajzokat is alkalmaz.

Asztalos Gyula – Mihalik László

Földrajz

a székesfőváros és környéke osztott elemi iskolái IV. osztálya számára

A kiadás éve: 1927

A szerzők IV., V. és VI. osztályosoknak is írtak népiskolai tankönyvet. Közülük a IV. osztályosra fordították a legnagyobb figyelmet, mert abból olyan parasztgyerekek is tanultak, akik a későbbiekben már nem folytatták a tanulmányaikat. Tehát alaposabb és mélyebben feldolgozott tananyagot közvetít a haza földjéről. Igaz, alapvetően a leírás, tényközlés módszerét alkalmazza, de mondataiban alkalmanként az ok-okozati összefüggések bemutatására való törekvés is felismerhető. Az utolsó fejezet (3 oldal) Európa földrajzáról szól, olyan, mintha a polgári iskolai tankönyv kivonatolt szövege lenne. A tankönyv ábraanyaga (főként topográfiai vázlatok, látképszerű tájrajzok, viseletek és nevezetes épületek rajza) inkább a leírtak illusztrálására szolgál, mintsem magyarázatra.

Kalmár Gusztáv – Varga Sebestyén

Földrajz

a kath. polgári fiúiskolák IV. osztálya számára

A kiadás éve: 1929

A két világháború közötti időszakban az egyházi iskoláknak felekezetenként külön tanterveket adtak ki, amelyek tartalmukban megegyeztek az állami tantervekkel, de a vallásos nevelésre nagy súlyt helyeztek. A kor tankönyvei – mint ez is – egy-egy kontinensrészt vagy nagytájat egy egységben tárgyalnak. Szisztematikusan kitérnek azok fekvésére, hatáira, nagyságára, felszínére, éghajlatára és vízrajzára, gazdasági életére, lakosságára, városaira, közlekedésére, közigazgatására is. Illusztrációs anyaga azért figyelemre méltó, mert nemcsak fényképeket közöl, hanem a megértést segítő ábrákat is, pl. terület-összehasonlító ábrákat és tematikus térképeket is.

Udvarhelyi (Kendoff) Károly

Földrajzi munkanapló

a polgári leányiskolák I., II. és III. osztálya számára

A kiadás éve: 1937

A két világháború közötti időszak földrajzmódszertani fejlődésének fontos állomása a munkanaplók megjelenése. A ma használt földrajzi munkafüzetek előfutárainak tekinthetők, hiszen a gyerekek aktív ismeretszerzését, tanulását szolgálják. Olyan feladatokat tartalmaznak, amelyek alkalmasak a megfigyelések tapasztalatainak leírására vagy a gondolkodási tevékenységek eredményeinek, diagramon vagy keresztmetszeten való rögzítésére, máskor térképvázlat készítését igénylik. Sokat közülük házi feladatként kell megoldaniuk a tanulóknak térkép segítségével.

Horváth János

Nyíregyháza és a Szabolcs (rajzos könyv)

A kiadás éve: 1939

Nem tankönyv, hanem tulajdonképpen munkatankönyvi funkciót betöltő taneszköz a szűkebb környezet: a lakóhely és környéke földrajzának megismertetéséhez. A tények leírása mellett munkáltató feladatok és csoportosítások, látképszerű rajzok, egyszerűbb illusztrációk és térkép-vázlatok teszik a gyerekek számára élményszerűvé a tanulást.

Kádár László – Kanszky Márton

Földrajz

a líceum és leánylíceum I. osztálya számára

A kiadás éve: 1940

A tanítóképzés alapját 1938-tól a gyakorlati jellegű középiskola, a líceum jelentette, hiszen I-III. osztályára épült a tanítóképző IV-V. osztálya. A líceumok tantervéhez készült földrajzkönyvek közül ez a legértékesebb. A zsúfolt tantervi anyaghoz rövid, összefoglaló jellegű könyv született, amely a természet és az ember kapcsolatát mutatja be. Szövege érthető, elbeszélő és magyarázó stílusú. Metodikai szempontból kiemelendő a természetföldrajzi övezetességi rendszert összefoglaló ábrája.

Nánay Béláné

Édes hazám, Magyarország

Földrajz az elemi népiskolák IV. osztálya számára

A kiadás éve: 1940

A szerző gyakorló iskolai tanítónő. Talán ezzel is magyarázható, hogy tankönyvének módszertani feldolgozottsága igen magas szintű. Igaz ugyan, hogy a szöveg stílusa tényközlő, de azokat különféle ábrák egészítik ki, amelyek elképzelhetővé teszik a tananyagot a gyerekek számára. A képeket is rajzok helyettesítik, amelyek alatt egy-egy egyszerű problémafelvetés olvasható. Gyakoriak a szövegbe szőtt versidézetek, a szöveget bevezető, megszakító vagy lecke végi feladatok. A helyes térképi elhelyezést térkép-vázlatok és keresztmetszetek szolgálják. A kor szellemének megfelelően nagy hangsúlyt helyez a hazafias nevelésre. Ezt nemcsak a szöveg, hanem az ábraanyag is szolgálja (pl. a konyhai falvédők stílusát idézi).

Szentkúti (Schlosszer) József

Földrajzi vázlatok

Első füzet a közép- és középfokú iskolák számára

A kiadás éve: 1941

Munkafüzet-szerű kiadvány, ami lehetőséget adott arra, hogy a tanulók egyszerű térkép-vázlatokon rögzítsék frissen szerzett földrajzi, topográfiai ismereteiket.

Láng Sándor

Földrajz (1. rész)

az általános iskolák V. osztálya számára

A kiadás éve: 1945

A földrajzzal éppen csak ismerkedő tanulók számára írt tankönyv stílusa már követte a kor tantárgypedagógiai változásait. Noha ismeretanyaga nagy volt, szövegalkotása helyenként nehezzé tette a tények megértését, de sok feladatmegoldással egészítette ki a tanulási folyamatot. A tananyaghoz kapcsolódó észlelésekre, megfigyelésekre, egyszerűbb vizsgálódások, kísérletek elvégzésére ösztönözte a tanulókat.

Sorozatszerkesztő: D. Nagy Éva

Képes földrajz. Afrika

A kiadás éve: 1969

Tulajdonképpen az iskolai földrajztanítás segédanyagként készült a kontinensek és hazánk földrajzát feldolgozó „Képes földrajz” sorozat, ami gazdagon illusztrált olvasókönyvekből (Afrika, Ausztrália és Óceánia, Dél-Amerika, Észak-Amerika, Európa, Szovjetunió, Magyarország) áll. Az olvasmányos stílusú szöveg, a földrajzi szempontból kiváló, többnyire fekete-fehér képanyag, a térképvázlatok és a statisztikai adatok jól használhatók a tanórai és az iskolán kívüli ismeretszerzésben. A földrészekről szóló könyvek először rövid áttekintést adnak történelmi múltjukról, majd bemutatja természeti viszonyait, érdekességeiket, azután az ott élő népek életmódját, végül a földrajzi szempontból fontosabb országok gazdasági életét. A sorozat mintegy harminc éven át járult hozzá ahhoz, hogy a gyerekek szeressék a földrajzot.

Tóth Aurél

Földrajz. A szocialista világ földrajza a gimnáziumok III. osztálya számára

A kiadás éve: 1974

Az 1973-as tantervi reformhoz készült tankönyv abból az időből, amikor gimnáziumban még 3 éven át tanultak földrajzot a tanulók. A tankönyv terjedelme nagyobb mint az előző időszakokban volt, de a belőle megtanulandó anyag jelentősen csökkent. A tankönyv már nem csupán a szövegszerű tanulás eszköze, hanem munkaeszköz. A szöveg mondandóját képek, ábrák, táblázatok egészítik ki. A szöveg gyakran az ábrák elemzésére épül. Szedéséből kiderül, hogy mit kell feltétlenül tudniuk a tanulóknak (félkövérrel szedve). Apróbetűs érdekességek, kislexikon, idegen nevek és kifejezések kiejtési útmutatója teszi eredményesebbé a belőle való tanulást.

Alkotó szerkesztő: Köves József

Földrajzi olvasókönyv. Az Európán kívüli földrészek

A kiadás éve: 1977

Tulajdonképpen a földrajztanítás segédanyaga a „Földrajzi olvasókönyv” sorozat. Olvasmányai távoli vidékekről tájékoztatnak, utazási élménybeszámolókat vagy külföldi kutatóutak alkalmával szerzett tapasztalatokat osztanak meg a tanulókkal. Tartalmuk felöleli az 1970-es évek általános iskolai földrajzterv témaköreit (Európán kívüli földrészek, Európa és a Szovjetunió, Magyarország). Minden leírást általában egy fekete-fehér kép tesz érdekesebbé, és a kötetek végén színes képek vannak egybefűzve.

Nagy Vendelné – Udvarhelyi Károly

Földrajz az általános iskolák 5. osztálya számára

A kiadás éve: 1978 (16. kiadás)

Ez a tankönyv az 1973-as tantervhez készült, tartalmi és metodikai összhangban áll az 5. osztályos munkafüzetével és a többi három osztály általános iskolai földrajzkönyvével. Módszertani kidolgozottsága magas fokú. Sokféle módon történő ismeretszerzést tesz lehetővé, noha ekkor még a földrajztankönyv alapvetően a verbális tanulás eszköze volt. A leckék szövege igazodik a tanulók életkori sajátosságaihoz. Ugyan alapvetően leíró jellegű, de arra is törekszik, hogy a tanulók elgondolkodjanak a tényeken, keressék a közöttük lévő összefüggéseket. A szöveg a kiemelés számos eszközét alkalmazza: a vastag betűs részek tartalmazzák a legfontosabb ismereteket, amelyeket mindenkinek tudnia kell. A leckék elején és egy-egy szakasz végén dőlt betűvel feladatok és kérdések vannak, amelyek segítenek feleleveníteni azokat a korábbi

ismereteket, amelyekre ezúttal szükségük lesz a tanulóknak. Apró betűs szedéssel kiegészítő információk, érdekességek olvashatók (Tudod-e? Olvastad-e?). A leckék végén bekeretezett részben található újra kiemelve a legfontosabb ismeretek (Jól jegyezd meg!). Képek és különböző típusú ábrák (pl. összefüggéseket bemutató térképvázlatok és keresztmetszetek) segítik a helyes földrajzi képzetek kialakulását. A leckék között olvasmányok is vannak. A tankönyv végén a függelék összehasonlítható és elemzésre alkalmas adatokat tartalmaz.

Köves József – Udvarhelyi Károly

Földrajzi feladatlapok
az általános iskola 5. osztálya számára

A kiadás éve: 1978 (tizedik kiadás)

A földrajzi feladatlap a tankönyvcsalád része, a tanulói tudásszint mérésére szolgáló taneszköz. Használata az 1973-as tanterv bevezetése után vált kötelezővé, és kb. az 1980-as évek végéig tartott. (Ma is vannak hasonló jellegű tudásszintmérő lapok, de használatuk nem kötelező.) Benne részben tantárgypróbák, részben pedig ellenőrző lapok voltak. A *tantárgypróbákat* a témakör befejezésekor, az összefoglalás, az ismeretek ellenőrzése előtt írták meg a tanulók. Arra szolgáltak, hogy a tanár és a tanuló is visszajelzést kapjon arról, hogy a tanulók milyen szinten sajátították el a továbbhaladáshoz szükséges általános fogalmakat, folyamatokat, összefüggéseket és topográfiai ismereteket. A feladatlap megoldása után közösen javították és megbeszélték a helyes megoldásokat. A tanár az összefoglaló órát a tantárgypróba eredményeinek figyelembe vételével tervezte meg. Az ellenőrzőlapokat az összefoglalás után következő órán írták meg a tanulók, fő funkciója a tudás ellenőrzése és értékelése volt.

Probáld Ferenc

Földrajz
a gimnázium II. osztálya számára

A kiadás éve: 1980

A gimnáziumokban két évtizeden át használt tankönyv a korábban már jól bevált módszertani megoldásokkal dolgozza fel az igényes szakmai anyagot. A regionális földrajzi megközelítés ekkor már semmiképpen nem azonos a leíró földrajzzal, hanem az összefüggések, kapcsolatrendszerek bemutatására vagy éppen felfedeztetésére törekszik. A természeti földrajzi alapokra épít, de vizsgálódásának középpontjában a gazdasági élet áll.

Nagy Vendelné – Udvarhelyi Károly

Földrajzi munkafüzet
az általános iskolák 6. osztálya számára

A kiadás éve: 1983

A munkafüzet a tankönyvcsalád része és a földrajztanítás nélkülözhetetlen eszköze az általános iskolákban. Ez a munkafüzet az 1978-as tantervhez készült tartalmi és módszertani összhangban a 6. osztályos tankönyvvel. A munkafüzeti feladatok megoldása feltételezi a tankönyv és az atlasz használatát. Gazdag lehetőséget kínál a frontális, az önálló és a csoportos munkáltatáshoz. Sokféle feladattípust alkalmaz: topográfiai fogalmak rögzítését; térképvázlatok tartalommal való megtöltését és értelmezését; keresztmetszetek és más rajzos feladatok megoldását; összefüggések felismerését; diagramok készítését és értelmezését; méréseket és azok eredményeinek rögzítését, feldolgozását; az ismeretek rendszerezését. A feladatok megoldása nem kötelező, a tanár válogathat közülük oktatási, módszertani és nevelési céljainak megfelelően.

Köves József (alkotó szerkesztő)

szerzők: Jámborné, Mészárosné, Nagy Károlyné, Pósa Lajos, Tóth Ágnes, Vízváriné)

Környezetismeret

az általános iskola 5. osztálya számára

A kiadás éve: 1982

Ez a taneszköz az 1978-as tantervhez készült. Elsősorban műfajilag hozott újat, hiszen *munkatankönyv*, amely egyesíti magában a tankönyvi és a munkafüzeti funkciókat. (A környezetismeret 4. osztályos tanulásához is munkatankönyv készült.) A munkatankönyv a tantervnek abból a felfogásából indult ki, hogy az általános iskolában az ismeretszerzésének a tanulók munkáltatásán kell alapulnia. Ezért a munkatankönyv felváltva közli, majd begyakoroltatja az ismereteket, és ellenőrzi a tanulók fejében kialakult képzeteket, fogalmi rendszereket, összefüggéseket. A leckék így megtanulandó (vastag fekete vonallal jelölve) és elolvasandó szövegrészekből, megválaszolható kérdésekből és elvégzendő utasításokból, megoldandó feladatokból, összefoglaló kérdésekből és feladatokból állnak. Feladatai módszertani szempontból változatosak, igényesek. A munkatankönyv nem vált be igazán a gyakorlatban, mert a tanárok számára túlságosan szabályozta a tanítási folyamatot, a tanulókat pedig – a munkáltatásra törekvés jegyében – alig készítette gondolkodásra, hiszen minden kérdésre készen találta a választ néhány sorral odébb.

Nagy Vendelné – Udvarhelyi (Kendoff) Károly

Földrajz

az általános iskola 8. osztálya számára

A kiadás éve: 1984

Ez a tankönyv az 1978-as tantervhez készült, tartalmi és metodikai összhangban áll a 8. osztályos munkafüzettel és az előző három osztály általános iskolai földrajzkönyvével. Módszertani kidolgozottsága magas fokú. Megtartotta mindazokat a módszertani eljárásokat, amelyek az 1973-as tantervhez írt tankönyvekben időtállóan bizonyultak. Bevezetése inkább tartalmi, mint metodikai változást jelentett. Újdonságként jelenik meg a tankönyv végén a kislexikon, ami a lexikonhasználati képességek fejlesztésének eszköze. A szövegben szereplő, de a tananyaghoz nem tartozó fogalmakat magyarázza, tehát kiegészítő információkat tartalmaz. Az első földrajzkönyv-sorozatban alkalmazotthoz képest kibővült a függelék adatbázisa, jelezve, hogy a földrajz adat-összehasonlításokat és -elemzéseket igénylő tantárgy. A tankönyv mintaként egy-egy téma feldolgozását csoportmunkára, egy-egy résztémát pedig önálló munkára épít.

A közoktatásban használt földrajzi atlaszok

Budai Ézsaiás

Oskolai magyar Új Átlás

alsóclassisok számára

A kiadás éve: 1804

Eredetileg is magyar nyelven, a magyar közoktatás számára készült atlasz, amelyet *Budai* tanítványaival együtt készített. Igényes rajzú térképlapokat tartalmazott a földrészekről.

Stieler Iskolai Átlása

Magyarra fordította *Gönczy Pál*

A kiadás éve: 1865

Német nyelvű iskolai atlasz magyarra fordításával született, közkedvelt taneszköz volt egészen az 1890-es évekig. Szép rajzolatú térképei átfedték a középfokú oktatás földrajzi tananyagát.

Schneider Képes Átlása – A természettudományi földrajz kézi átlása iskolai és házi használatra

Magyarra fordította *Gönczy Pál és Hunfalvy János*

A kiadás éve: 1882

Az atlasz a gimnáziumok 1881. évi tantervéhez igazodik, amely a földrajz és a leíró természetrajz együttes tanítását írja elő. Ennek szellemében nem olyan térképeket tartalmaz, mint a megelőző vagy a későbbi atlaszok. Benne a térképek csak az élővilág területi elhelyezkedésének jelölésére szolgálnak, nem is nevezhetők térképnek, csupán térképvázlatnak. Földrészenként fekete-fehér rajzokban mutatja be a természetes növényzet főbb képviselőit, és az állatvilág legfőbb fajait, az ott élő jellegzetes népeket. A térképek csupán a rajzok számát tartalmazzák.

Kozma Gyula

Kis képes atlasz

Budapest székesfőváros Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye elemi népiskoláinak harmadik osztálya számára – Első oktatás a földrajzban

A kiadás éve: 1906

Kozma Gyula elsősorban középiskolai atlaszokat készített. Ez azonban azoknak a tanulóknak szól, akik most ismerkednek a térképpel mint földrajzi ismerethordozóval. Értékesek benne a földrajzi alapfogalmakat szemléltető vagy magyarázó, szép kivitelű rajzok. Az ilyen jellegű ábrázolások a későbbiekben szinte minden kisiskolások számára készült atlaszban megtalálhatók.

Kogutowitz Manó – Ágotai Béla

Térképfüzet II. rész

Budapest elemi népiskoláinak IV., V. és VI. osztálya számára

A kiadás éve: 1906

Kogutowitz Manó térképei korszakalkotó jelentőségűek voltak a földrajzoktatásban. Ő vezette be az iskolai atlaszokban a topográfiai térképek mellett a tematikus térképek használatát. A domborzati és a politikai térképeket melléktérképekkel egészíti ki valamely olyan területnek a más méretarányú ábrázolásával, amely a tananyag szempontjából fontos. A földrészek vagy egyes részeik keresztmetszeti ábráját is feltünteti a viszonylagos magasságok elképzeltetése érdekében. A politikai térképeken feltünteti az időzónákat, sőt méretviszonyítást is alkalmaz (az ismeret, Magyarország területéhez viszonyít).

Velősy Lipót – Szabó Dezső

Térképvezérlések Magyarország földrajzához

A kiadás éve: 1924

A térképi tájékozódási képességek fejlesztését szolgálta a két világháború közötti időszakban a térképvezérlések segédfüzete. Benne tartalommal megtöltött térképvezérlések éppúgy voltak, mint körvonalas térképek (ahogy akkor nevezték, nématérképek). A nagytájak vagy országrészek térképvezérlése nem a természetföldrajzi tájhatárokat tüntette fel, hanem a vasútvonalakat. A térképvezérlésekhez általában megoldandó feladatok kapcsolódtak. Didaktikai szempontból kiemelendő, hogy a fővilágtájakat minden térkép keretén ábrázolták, és gyakran alkalmaztak méretviszonyítást.

Kozma Gyula – Kőrösi Albin (átdolgozta: Vargha György – Temesy Győző)

Általános Földrajzi Atlasz

az elemi népiskolák használatára

A kiadás éve: 1926

A két világháború közötti időszakban sok új atlasz született a területi változások miatt. Az atlaszok azonban vetületeikben és stílusukban is megújultak.

Kogutowitz Lajos

Térképjelek gyakorló rajzfüzete

középfokú iskolák és tanítóképző intézetek részére

A kiadás éve: 1926

A térképismeret ebben az időben magában foglalta a térképjelek feltétlen ismeretét is. E követelmény teljesítését segítette ez a füzet is, aminek a használatáról szóló és útmutató részéből elképzelheti, hogyan zajlott a térképi munka a földrajzórán az akkori iskolákban.

Kogutowitz Károly

Iskolai atlasza

A kiadás éve: 1931

Általánosan elterjedt és kedvelt atlasz volt a két háború közötti időben. Igényes kivitelű domborzati és politikai térképei, valamint egyszerű rajzolatú tematikus térképei értékes segédeszközei voltak a földrajztanításnak.

Fodor Ferenc

Földrajzi Atlasz

a római katolikus népiskolák számára

A kiadás éve: 1942

A felekezeti iskoláknak nemcsak a tanterve különbözött a többitől, hanem a taneszközeik is. A katolikus népiskolákban széles körben használták ezt az atlaszt, ami módszertanában nem különbözött a többitől. Leginkább élénk színei feltűnőek, hasonlít a mai atlaszok színvilágára.

Takács József – Bognár Gábor

Földrajzi térképfüzet

A kiadás éve: 1955

Az általános iskolásoknak készült atlasz különösen abból a szempontból figyelemre méltó, hogy tematikus térképeket és diagramokat is tartalmaz.

Radó Sándor (szerk.)

**Földrajzi atlasz
a középiskolák számára**

A kiadás éve: 1973

A középiskolásoknak készült atlasz – a tanterv elvárásaihoz igazodva – a domborzati és közigazgatási térképek mellett sok tematikus térképet tartalmaz hazánkról, a szocialista tábor országairól és a földrészekről. A későbbi kiadásokban a tematikus térképek köre jelentősen bővül és módosul az új tananyagoknak megfelelő tartalommal (pl. lemeztektonikai térkép). A földfelszín ábrázolási technikái között már nemcsak a légifelvételek, hanem a műholdfelvételek is helyet kapnak.

Radó Sándor (szerk.)

**Földrajzi atlasz
az általános iskolák számára**

A kiadás éve: 1977

Az általános iskolásoknak készült atlasz szerkezete jól tükrözi a földrajzi tananyag természet-földrajz központúságát: domborzati térképei szépen kimunkáltak, kifejező domborzatábrázolást alkalmaznak, és az ásványkincsek feltüntetésével jól szolgálják a szerkezet-domborzat és a hasznosítható nyersanyagok kapcsolatának felfedeztetését. A néhány tematikus térkép az éghajlati elemek térbeli megoszlásával foglalkozik. A közigazgatási térképek csak a településeket és a közlekedési útvonalakat tüntetik fel, a gazdasági élettel nem foglalkoznak.

Földrajz szakmódszertani tankönyvek

Vaday József

A földrajztanítás vezérkönyve tanítók, tanítóképző-intézeti növendékek számára

A kiadás éve: 1910

Az alapkisiskolai földrajztanítás vezérkönyve nem foglalkozik egyforma részletességgel a módszertan minden kérdésével. A munka legértékesebb része a tanítási gyakorlat szempontjából a részletesen kidolgozott tanítási tervezetek gyűjteménye. *Vaday* a földrajztanításban, így vezérkönyvében is, nagy szerepet szán a rajzoltatásnak, a homokmodellezésnek és a kirándulások szervezésének. Vallja, hogy a rajz és az „építés” a megszerzett tudás begyakorlásának legeredményesebb módszere. Ezért a leendő földrajztanárokat is meg akarja tanítani a rajzoltatás „művészetére”.

Teleki Pál – Vargha György

Modern földrajz és oktatása

A kiadás éve: 1923

A középiskolai földrajztanítás vezérkönyve alapos elméleti, tudományos munka, amelyet sok-sok gyakorlati útmutatás egészít ki. A földrajztanítás minden, akkor fontosnak tartott kérdésével foglalkozik. Nagy terjedelmet szentel a tantervben szereplő főbb témakörök (alapfogalmak, a haza földje, a földrészek és az országok, a csillagászati földrajz, az általános földrajz, a biogeográfia, a gazdasági és politikai földrajz) értelmezésének. Figyelemre méltó, hogy mennyire hangsúlyozza a szemléltetés, közöttük a táblai rajzolás fontosságát, amelynek módszereit mintá-óraleírásokban adja közre. Kicsit ellentmondásos, hogy a könyvben viszont egyetlen ábra sincs. A középiskolai földrajzórák tagolódását másként képzelem el, mint az elemi iskolásokét:
1. az előző órai tananyag számonkérése (osztályfoglalkoztatással és egy-egy tanuló alaposabb kikérdezésével); 2. az új anyag átadása (a tanulók bevonásával, szemléltetéssel és alkalmanként egy-egy rész összefoglalásával); 3. összefoglalás.

Fodor Ferenc

A magyar elemi népiskolai földrajzi oktatás

A kiadás éve: 1926

Az elemi népiskolai földrajztanítás vezérkönyve, amely összefoglalja oktatásának aktuális nehézségeit, a tantervi változásokat és iránymutatást ad a tankönyvírók részére. A földrajz tantárgy nemzetnevelő jelentőségét hangsúlyozza. A mai értelemben kevés módszertani kérdéssel foglalkozik, inkább az egyes évfolyamok tanítási anyagával, annak értelmezését tartja fontosnak.

A tanítási órákat három didaktikai szakaszra osztja: 1. bevezetés (valamilyen problémafelvető kérdés vagy érdekes tanári bemutatás); 2. tárgyalás (ma azt mondanánk, az új anyag feldolgoása); 3. befejezés (következtetések levonása, összefoglalás, rendszerezés).

Noha elnevezései a fogalmazások felépítésére emlékeztetnek, azok tartalma nagyon újszerű, mondhatni, ma is helytálló. A könyv értékes része a tanmenetszerű tananyagfelosztás és a néhány, mintaként megadott óravázlat.

Márton Béla

A földrajztanítás módszertana

A kiadás éve: 1927

Sovány kis füzet foglalja össze magyar nyelven a népiskolai és a középiskolai földrajztanítás módszertani kérdéseit. Német munkák (*Clemenz* „Methodik des geogr. Unterrichts”, *Becker* „Methodik des geogr. Unterrichts” és *Wagner* „Methodik des erdkundlichen Unterrichts” című könyve) alapján, helyenként azok szó szerinti fordításával, a porosz oktatási szellem jegyében készült. Érdeme, hogy magyar nyelven is hozzáférhetővé tette a tanítók számára a nemzetközi szakdidaktikai irodalmat. Figyelemre méltó, hogy a teljes földrajzi közoktatás összefogó áttekintésére vállalkozott, nem választotta el egymástól a kétféle oktatási szintet és a különböző iskolatípusokat. A tantervek ismertetése mellett áttekinti a fontosabb témakörök tanításának módszertani vonatkozásait és a szemléltetés különféle lehetőségeit.

Karl János

A földrajz tanítása

A kiadás éve: 1937

A középiskolai földrajztanítás módszertani kézikönyve a Középiskolai Tanáregyesület kiadásában. Kritikus szemmel vizsgálja korának oktatási módszereit, nem fogadja el értelemszerűen az elődök didaktikai elveit, csak akkor, ha azokat indokoltnak találja. Könyvében szisztematikusan vezeti végig olvasóját a szakmetodika főbb területein. A földrajzi felfogás nemzetközi történeti változásának áttekintése után a földrajzot mint iskolai tantárgyat mutatja be. Részletesen foglalkozik annak nevelő és értelemfejlesztő szerepével. Áttekinti a tananyag feldolgozásának gyakorlatát, végül pedig bemutatja a földrajztanítás tan- és segédeszközeit.

A tanítási órákat három fő részre osztja: 1. célkitűzés; 2. összekapcsolás (a meglévő képzetek és ismeretek összekapcsolása változatos tanítási módszerekkel: tanári előadással, szemelvény-felolvasással, képi szemléltetéssel és az újonnan szerzett ismeretek rendszerezésével); 3. begyakorlás (az órán tanultak bevétele és elsődleges rögzítése tanári kérdések segítségével).

Érdekes, hogy a szerző tanulóknak szánt tankönyveivel szemben ez a könyv mennyivel érettebb metodikai anyagot tartalmaz, az ismertetéseken kívül értelmez, magyaráz és indokol is. A könyv világos és rugalmas szellemiséget tükröz. „Ne ragaszkodjunk mereven semmiféle kaptafához, de ugyanakkor egy órán se járjunk el tervtelenül s tudományos megalapozás nélkül! Ne feledjük, hogy leginkább az anyag feldolgozásában jut kifejezésre az, amit az oktatás művészetének szoktunk nevezni” – vallja.

Köves József

A földrajz tanítása

A kiadás éve: 1972

Ez a tankönyv és átdolgozása (*Köves József - Sikó Ágnes*, 1980) a főiskolai szintű földrajz-tanárképzést szolgálta csaknem négy évtizeden keresztül. Az általános iskolai földrajztanítás módszertanát teljes egészében átfogó munka; oktatási, nevelési és képzési kérdésekkel egyaránt foglalkozik. Pedagógiai és pszichológiai tanulmányokra alapozva meghatározza az iskolában és az iskolán kívül alkalmazható szervezeti kereteket, órátípusokat, módszertani eljárásokat, és segítséget nyújt gyakorlati megvalósításukhoz. Alkalmazza a tankönyvekben is használt grafikai megoldásokat (kiemelések betűmérettel és betűtípussal, különböző típusú ábrák). A fejezetek végén lévő irodalomjegyzék segíti a tanárjelöltek egy-egy témában való elmélyülését.

Fehér József

A földrajztanítás módszertana

A kiadás éve: 1980

Ez a tankönyv az egyetemi szintű földrajztanárképzést szolgálta több mint két évtizeden át. A középiskolai földrajztanítás módszertanát átfogó munka, amely nemcsak a tanárjelölteknek, hanem a már a pályán lévő tanároknak is szól. Az általános és a tantárgy-pedagógiai szempontokat egyaránt szem előtt tartja, szisztematikusan felépített. Elméleti alapvetései mellett sokféle módszertani eljárást mutat be részletesen, amely segítheti a még tapasztalatok híján lévő tanárok munkáját.

Felhasznált irodalom

- UDVARHELYI KÁROLY – GÖCSEI IMRE: Az alsó- és középfokú földrajztanítás története Magyarországon (Tankönyvkiadó, Budapest, 1973)
- STEGENA LAJOS: Térképtörténet (Tankönyvkiadó, Budapest, 1980)
- Az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum földrajz tankönyvei
- Az ELTE TTK Főiskolai Földrajz Tanszékének, illetve az ELTE TTK FFI földrajzi tankönyv- és metodikai szakirodalom gyűjteménye